

ZEMZEM SUYU VE ÖZELLİKLERİ

Mehmet Mahfuz ATA (*)

Öz

Zemzem'in çıkış serüveni Kitâb-ı Mukaddes'in yanı sıra İslâmî kaynaklarda da yer almaktadır. Zemzem'in bulunmasıyla Mekke şehri ihya olmuş ve bu mübarek su Allah'ın apaçık nişan ve delillerinden sayılmıştır. Zemzem'in ortaya çıkışı, kaynağı ve sürekli akması âdetâ bir mucize gibi kabul edilmiştir. Zemzem suyu ve faziletiyle ilgili birçok rivayet nakledilmiştir. Mübarek bir su olan zemzem, çok kaliteli ve kendine has özellikte yaratılmıştır. Yapılan tahlillere göre zemzem, en içilebilir ve sağlıklı sulardan biridir. İçinde mikroorganizma ve bakteri bulunmayan sudur. Cibrîl-i Emîn vasıtasıyla en mukaddes yerde Hz. İsmail'in susuzluğunun giderilmesi için çıkarılmış, İsrâ ve Miraç gecesinde Allah katında en değerli varlık olan Hz. Peygamber'in kalbi bu tertemiz su ile yıkanmıştır.¹ Rabbânî bir ikram olan zemzemde gıda, şifa, hayır ve bereket vardır. Diğer sulardan ayrı ve ayrıcalıklıdır. Onun bereketli ve nitelikli bir su olduğu konusunda İslâm'ın ilk günlerinden bu yana genel bir kabul vardır. Sahâbe ve Selef'ten gelen rivayetlerde âlimler, zemzem suyunun en hayırlı ve faziletli su olduğuna dair görüş birliğine varmışlardır. Hz. İsmail (a.s) suya en çok ihtiyaç duyduğu bir anda ona yapılan bir bağış ve ihsandır.

Anahtar Kelimeler: Zemzem, Zemzem Kuyusu, analiz (tahlil) fazilet, şifa

Zamzam Water and its Features

Abstract

The origin of Zamzam can be found in Islamic sources along with Old Testament. City of Makka is blessed with Zamzam and thought to be Allah's obvious sign. It is counted as miracle which Zamzam comes out and runs. There are many traditions about its virtue and value as it is highly appraised. Zamzam is very special water with its special features. There are various researches on drinkability and healthy feature of Zamzam. There is no harmful bacteria and microorganism in Zamzam water. It is rooted out by Cibril-i Amin and brought to Ismail (AS.) and The Porpher Muhammad's heart is washed away with this purified water in the night of Mirac. There is blessing, cure, enrichment and khayr in this special water. It is different than any other water. There is general acceptance for its speciality and blessing amongst Muslim. Companions and early scholars narrated many traditions about Zamzam and got common acceptance on it blessing and goodness. It is blessing and gift for Ismail (AS.) who was in crunch thirsty.

Keywords: Zamzam, dwell of Zamzam, water analysis, blessing, cure.

*) Dr., İl Müftü Yardımcısı.

1) Dârekutnî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed, *el-İtelü'l-vârîde fî ehâdîsi'n-nebî* (nşr. Mahfûzurrahman Zeynullah es-Selefi), Riyad: Dâru Tayyibe, 1405/1985, XIII, 316; Elbânî, söz konusu hadisin senedinin sahih olduğunu belirtmektedir (bk. Elbânî, Nâsrüddin, *el-İsrâ ve mi'râc*, Amman 1421/2000, I, 26; a.m.f., *Sahîhu'l-Câmi's-sagîr ve ziyâdâtüh*, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1986, I, 5).

Giriş

Zemzem suyu ve kuyusunun tarihi İslâmiyet'ten yaklaşık 4000 yıl öncesine dayandığı tahmin edilmektedir.² Zemzem suyu ve kuyusu ile ilgili önemli olayların hemen hepsi İslâm öncesine dayanır. Şimdi Hz. İsmail ve annesi Hâcer'in yurtlarından Mekke'ye hicretleri esnasında çölde zemzem suyunun arayış sahnesi ile zemzem suyunun nasıl ortaya çıktığını belirtmeye çalışalım.

I. Zemzemin Tarihçesi

A. Mekke'ye hicret ve zemzemin bulunuşu

İslâmî kaynaklarda; Ken'an'dan itibaren başlayan Hz. İsmail ve annesi Hâcer'in yurtlarından hicret etme bölümü, Tevrat'taki metnin geneline uygun bir varyantla anlatılır.³ Ancak Kur'an'da Ken'an'dan direk Mekke'ye hicret edildiği belirtilerek⁴, Tevrat'ın aksine bir hicret rotası çizilir. Tevrat'ta Beer-şeba'da⁵ geçtiği anlatılan çölde su (zemzem suyunun) arayış sahnesi; hadislerde, Mekke'de geçtiği anlatılarak, diyaloglar da dâhil olmak üzere detaylı olarak nakledilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in Mekke'deki faaliyetleri hakkında bilgi verilmekle beraber oraya nasıl gittikleri bildirilmemektedir. Konuyla ilgili kaynaklarda farklı rivayetler yer almaktadır. Bir rivayette, yüce Allah Hz. İbrahim'e hanımı Hâcer ile oğlu İsmail'i Beytü'l-Harâm'ın bulunduğu yere götürmesini emreder. Başka bir rivayette, Hz. İbrahim, Hâcer ile henüz emzirmekte olduğu İsmail'i Sâre'nin kötülüğünden korumak için Mekke'ye götürdüğü ifade edilmektedir. Hz. Ali'nin rivayetine göre ise bu olay Hz. İbrahim'in Allah'tan Kâbe'nin inşası emrini alması üzerine gerçekleşmiştir.⁶

Biz de Hz. Ali'nin rivayet ettiği bu son görüşün daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Çünkü Hz. İbrahim tevhid dinini tebliğ etmek ve Kâbe'yi inşa edip insanları Allah'ın dinine davet etmek için böyle bir emri almış olması kuvvetle muhtemeldir.⁷

Ahd-i Atîk'e göre çocuğu olmayan Sâre, Hâcer'i ikinci eş olarak kocasına takdim eder. Hâcer hamile kalınca Sâre'ye karşı tavrı değişir; Sâre de ona kötü davranır ve kaçmak zorunda bırakır. Schur yolu üzerinde bir su kaynağı (zemzem) başında Hâcer'i bulan Rabb'in meleği hanımına geri dönmesini söyler.⁸

Hz. İbrâhim, Önce Filistin'e, daha sonra Lut gölü'nün batısına yerleşir. Oradan da Sodo'ya gider. Bir süre sonra da Allah'tan aldığı emirle İsmâil'in annesi Hacer'le birlik-

2) Köşk, Y. H. (1997). *Zemzem suyu ve kuyusu* (çev. İbrahim Ural - M. Ali Sarı). İstanbul: Fey Vakfı.

3) Tekvin, 20/14-15; Tekvin, 21/ 8-20; Mesela bk. Sa'lebî. (1985). *Arâisü'l-mecâlis*. Beyrut. s. 81-82.

4) İbrahim 14/ 37.

5) Tekvin, 21/14-18.

6) Taberî , Muhammed b. Cerîr. (ts). *Târîhu'l-rusul ve'l-mülûk* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl). I, 247-316. Beyrut.; Süheylî. (1967). *er-Ravzî'l-ünîf*. II, 95 Mısır: Ümmü'l-kurâ.

7) Sarıkçıoğlu, E. (2011). *Başlangıçtan günümüze dinler tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi, s. 57, 67.

8) Tekvin, 16/1-9. Muhammed Hamidullah, anılan bölgenin Mekke ve kaynağında zemzem suyu olduğunu belirtir (bk. *İslâm Peygamberi*, I, 28).

te Mekke'ye gider.⁹Tevrat'a göre İsmâil ve annesinin Sinâ'nın göneyinde Paran (Faran) Çölüne yerleştiklerini anlatır.¹⁰

Zemzemin bulunuşu Kitâb-ı Mukaddes'in yanı sıra İslâmî kaynaklarda da yer almaktadır. Rivayete göre Hz. İbrahim'in karısı Hâcer'le¹¹ geçinemeyen Sâre, Hz. İbrahim'den Hâcer'i ve çocuğunu evden uzaklaştırılmasını istemiştir. Bir süre tereddüt geçiren Hz. İbrahim, rivayetlerin çoğuna göre Allah'tan aldığı emirle Hâcer'le memedeki oğlunu evden uzaklaştırmış ve onları Mekke'ye bugünkü Kâbe'nin bulunduğu yere götürmüştür. Hz. İsmail'in götürüldükleri yerle bu sırada İsmail'in kaç yaşında olduğu gibi konularda önemli farklılıklar vardır.¹² O sırada tamamen ıssız ve ekin bitmeyen Mekke'nin vadisine getirilen Hâcer Hz. İbrahim'e, "*Bizi konuşup görüşecek bir kimsenin, yiyip içecek bir şeyin bulunmadığı bu ıssız vadide bırakıp gidecek misin?*" diye sormuş, Hz. İbrahim'de bunu Allah'ın emriyle yaptığını söylemiştir. Hâcer de, "*Öyleyse Allah bizi korur*"¹³ demiştir.

Hz. İbrahim'in Hâcer ve çocuğuna bırakmış olduğu kırbadaki su ve yiyeceğin tükenmesi üzerine İsmail'in susuzluktan ölmesinden korkan Hâcer telaşlanmış, su aramak için Safâ ve Merve tepeleri arasında yedi defa gidip gelmiş, bu sırada oğlunun bulunduğu yerden zemzem suyunun çıktığını görmüş ve ondan içmiş, yavrusunu da emzirmiştir. Hâcer bir taraftan taşıp kaybolmasını diye eliyle suyun etrafını çevirip havuz haline getirmiş, bir taraftan da kırbasını doldurmaya çalışmıştır. Bu tabloyu anlatan Hz. Peygamber, "Allah İsmail'in annesine (Hâcer'e) rahmet etsin! Şayet o, (suyun etrafını çevirmede) acele etmeseydi, zemzem akan bir pınar olurdu"¹⁴ demiştir.

Mekke şehri su kaynakları bakımından fakir olan yerleşim birimlerinin başında gelmektedir. Kâbe'nin yapılmasıyla birlikte su ihtiyacını karşılamak için kuyular açılmıştır. Hz. İbrahim'in, eşi Hâcer ve oğlu İsmail'i Mekke'ye getirmesinden sonra bulunan Zemzem Kuyusu şehirdeki en önemli su kaynağı olma özelliğini günümüze kadar sürdürmüştür. Cürhümlüler'in¹⁵ Mekke'yi terk ederken kapattıkları Zemzem Kuyusu, zaman içinde

9) Sarıkcıoğlu, E. (2011). *Başlangıçtan günümüze dinler tarihi*, s. 57.

10) Tekvin ,XXI, 21

11) Buhârî'nin nüshalarında Acer diye kaydedilen kelime Hâcer olarak meşhur olmuştur (bk. Aynî, B. (1392/1972). *Umdetü'l-kârî*, X, 16. Kahire.

12) bk. Harman, Ö. İbrahim. *DİA*, XXI, s. 270-271. Kur'ân'dan anlaşıldığı kadarıyla İsmail Mekke'ye bırakıldığı zaman daha çok küçüktür. bk. es-Saffât 37/100-102. Ancak Ekrem Sarıkcıoğlu, Tevrat'ın verdiği bilgiler ışığında İsmail'in delikanlı çağında, 18-20 yaşlarında olabileceğini belirtir. bk. *Başlangıçtan günümüze dinler tarihi*, s. 57, 67.

13) Buhârî, Enbiyâ, 9; Kurtubî.(1384/1964). *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân* (nşr. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim el-İftîş), Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, IX, 370.

14) Abdürrezzâk es-San'ânî. (1971-75). *el-Musannef* (nşr. Habibullah el-A'zamî), V, 105, Beyrut; Buhârî, Enbiyâ, 9.

15) Anayurtları Yemen olan Cürhümlüler, Ad, Semud gibi asırlar önce meydana gelen bir âfet neticesi tarih sahnesinden silinmişlerdir. bk, Önkâl, A. Cürhüm *DİA*, VIII, s. 138.

tamamen kaybolmuş, daha sonra Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib tarafından görüldüğü bir rüya üzerine yeniden bulunup halkın hizmetine sunulmuştur.¹⁶

Mekke'nin, Hz. İbrahim ve ailesinin buraya gelmeden önceki tarihi hakkında fazla bilgi yoktur. Hz. İbrahim'den önce Mekke'de veya civarında Amâlîka ve Benî Cürhüm'e mensup bazı insanlardan bahsedilmesinin burada yerleşik hayatın varlığına işaret ettiği ileri sürülmektedir.¹⁷ Birçok rivayete göre Cürhümlüler, Mekke civarına zemzem suyunun bulunmasından sonra yerleşmişlerdir. Önceleri Hz. İsmail'in tebliği ettiği dini benimseyen Cürhümlüler zamanla tevhid inancından sapmışlar ve Mekke'ye gelenlere işkence yapmaya ve zarar vermeye başlamışlardır.

Cürhümlüler, Huzâa ve Kinâneoğulları tarafından yenilgiye uğratılınca Kâbe ve Mekke'nin idaresi Huzâalılar'a geçmiştir. Mekke'de tevhid geleneği tamamen bozulup putperestlik yaygınlaştırılmıştır.¹⁸ Allah'ın emir ve yasakları orada yaşanmaz olmuş, zemzem suyu da o sıralarda kurummuştur. Yeri bile kaybolup bilinmez bir hale gelmiş ve zemzem yeri Abdülmuttalib zamanına kadar insanlardan gizli kalmıştır.¹⁹

B. Farklı dinlerde zemzem ortaya çıkış serüveni

Ahd-i Atık'te Hz. İbrahim'in hayatı anlatılırken yapılan tasvirlerle Kur'ân-ı Kerîm'de verilen Hz. İbrahim'in ailesiyle birlikte Mekke'ye geldiğine dair bilgiler²⁰ arasında benzerlik vardır. Yine Ahd-i Atık'te Hz. İbrahim'in eşi Hâcer'den bahsedilirken anılan su kaynağı da²¹ Muhammed Hamîdullah'a göre Mekke'deki Zemzem Kuyusu olmalıdır.²²

Zemzem bulunuşu Kitâb-ı Mukaddes ve Yahudi kaynakların yanı sıra hadis ve diğer İslâmî kaynaklarda da benzer anlatımlarla yer almaktadır; Tevrat'ta, İsmail ve annesi Hâcer'in suyu bulma olayı şöyle anlatılmaktadır: Hâcer'le geçinemeyen Sâre, Hz. İbrahim'den Hâcer ve oğlunun kovulmasını ister ve, "Bu câriyeyi ve oğlunu dışarı at; çünkü bu câriyenin oğlu benim oğlumla, İshak'la beraber mirasçıl olmayacaktır" der. Hz. İbrahim ise bunu doğru bulmaz; ancak Allah da aynı şeyi emredince ekmele su tulumunu Hâcer'in omuzuna yükler, çocuğu da yanına verip gönderir. Hâcer oğluyla birlikte Beerşeba çölüne gider. Su tükenince çocuğu bir çalı dibine atar; onun ölümünü görmemek için de bir ok atımı mesafeye giderek ağlamaya başlar. Çocuğun sesini işiten Rabb'in meleği Hâcer'e seslenerek korkmamasını söyler. Allah Hâcer'in gözünü açar ve bir su kuyusu

16) İbn Kesîr. (1386/1966). *el-Bidâye ve'n-Nihâye.*, XIV, 128, Beyrut.;Bozkurt, N. , Küçükaşcı, M.S. Mekke . *DİA*, XXVIII, s. 561.

17) İbn Sa'd. (1410/1990). *et-Tabakât* (nşr. Abdülkadir Atâ), I, 41, Beyrut; Ezrakî. (1389/1979). *Ahbâru Mekke* (nşr. Rüşdi Salih Melhas), I, 80-82, Beyrut: Dârü'l-Endelüs.

18) İbn Hişâm. (1987). *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (nşr. Ömer Abdüsselâm et-Tedmürî), I, 143-144. Kahire; Bozkurt, N., Küçükaşcı, M.S. Mekke , *DİA*, XXVIII, 556.

19) Süheylî, *er-Ravzü'l-üniûf*, II, 7.

20) İbrahim 14/37.

21) Tekvin, 16/14, 21/19.

22) Hamidullah, M. (1414/1993). *İslâm peygamberi* (çev. Salih Tuğ), I, 28, İstanbul: İrfan Yayınevi.

görür. Tulumuna su doldurur ve çocuğa içirir. Daha sonra Paran (Faran) çölüne yerleşen Hâcer oğlu büyüyünce okçu olur ve ona Mısırlı bir kadın alır.²³

Tevrat'ta zikredilen Paran (Faran), İslâmî kaynaklarda Mekke'nin veya Mekke bölgesinde bulunan dağların ismi olarak geçmektedir.²⁴ Zira Allah Teâlâ Kur'an'da, Hz. İbrahim'in neslinden bir kısmını Beyt-i Harâm'ın yanında ekimsiz bir vadiye yerleştirdiği²⁵, Kâbe'nin temellerinin ise Hz. İbrahim ve oğlu İsmail tarafından yükseltildiği²⁶ belirtilmektedir. Kur'an'da ifade edilen yerin Mekke vadisi, evin de Kâbe olduğuna göre, Hz. İsmail ile annesinin yaşadığı yer olarak da Mekke bölgesi olabileceği kuvvetle muhtemeldir.

Tevrat'a göre Mısırlı bir câriye olan Hâcer'in²⁷ Kur'an-ı Kerim'de ismi geçmemektedir. Hâcer ile emzikli İsmail'in susuz kalmaları ve suyun mucizevi bir şekilde ortaya çıkması olayı, Tevrat'ın yanı sıra diğer Yahudi kaynaklarında da yer alır. *“Tulumdaki su bitince annesi tarafından bir çalı dibine bırakılan İsmail susuzluktan dolayı ıstırap çeker ve, ‘Babam İbrahim’in Allah’ı, senin bizim için takdir ettiğin başka ölüm şekilleri de var, beni susuzluktan öldürme’ diye dua eder. Melekler Tanrı’ya başvurarak, ‘Bir gün senin neslini susuzluktan kırıp geçirecek bir neslin atası için su kaynağı mı çıkaracaksın?’ derler. Buna rağmen Tanrı, İsmail’in duasını hemen kabul eder, orada bir su kaynağı ortaya çıkar, onlar da kurbalarını doldururlar.”*²⁸ Zemzemin ortaya çıkışını bu şekilde belirttikten sonra şimdi de zemzemin tarifine geçebiliriz.

C. Zemzemin tarifi

Zemzem, Arapça bir kelime olup “alçak sesle konuşmak, yüksek olmayan ve belirsiz gök gürültüsü, titreme” demektir. Ayrıca “ez-zemzemetü ve zemzeme”, “uzaktan anlaşılmayan vızıltı, belirsiz ses, uzaktan mırıldanmak, atların burunlarından çıkardığı ses, özel isim (alem) ve insanlardan bir topluluk” anlamının yanı sıra “bereketli, bol, doyurucu ve

23) Tekvin, 21/9-21; ayrıca su kaynağının ortaya çıkışı için bk. Tekvin, 16/7-11.

24) “Faran” İbrânîce kelimenin Arapçalaşmış şekli olarak belirtilir. Yâkut el-Hamevî, *Mu‘cemü'l-Biüddân* (nşr. Ferid Abdülaziz el-Cündî), IV, 225, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye; bk. Harman, Ö. F., Faran, *DİA*, XII, s. 166. İsrâiloğulları'nın Sînâ çölünden göç ederek Paran çölünde konaklamışlar (Sayılar, 10/11-12), Ken'an diyarında (Mısır) ne olup bittiğini öğrenmeleri için her kabileden seçtiği adamları Paran çölünde iken oraya göndermiş (Sayılar 13/3, 26), Tevrat'ta, “Rab Sînâ'dan geldi. Seir'den (Filistin dağları) doğdu, Paran dağından parladı (Tesniye, 33/2) ifadesi İslâmî kaynaklarda Hz. Muhammed'in geleceğinin müjdelenmesi olarak yorumlanmakta ve şu şekilde açıklanmaktadır: Rabb'in Sînâ'dan gelmesi Hz. Musa ile konuşması, Seir'den doğması, Hz. İsa'ya İncil'i indirmesi, Paran dağından parlaması da Hz. Muhammed'e Kur'an-ı Kerim'i indirmesidir” (bk. Harman, Ö.F., Faran, *DİA*, XII, s. 166). Tevrat'ta İsmail'in annesi Hâcer ile birlikte Paran çölünde ikamet ettiğine dair bilgi de (Tekvin, 21/21) Paran'ın Mekke'de bir dağ veya bölge olduğunu göstermektedir.

25) İbrahim 14/37.

26) el-Bakara 2/127.

27) Tekvin, 16/1.

28) D. Sidersky. (1933). *Les origines des Legendes musulmanes dans le Coran et dans les vies des prophetes*, Paris, s. 50-51.

kaynağı zengin su” manasına gelmektedir. Diğer taraftan tatlı ile tuzlu arasında bulunduğu zaman da bu anlama geldiği belirtilir. Bu da Kâbe’nin yanında bulunan Zemzem Kuyusu olmalıdır.²⁹ Zayıf bir görüşe göre ise Yunanca veya Kıptice bir kelime olup “yavaş yavaş ak ve dur”³⁰ demektir.

ez-Zemzeme “çokluk, fazlalık ve toplanmak” demektir. Hâcer’in suyu toplayıp bir araya getirdiği ve havuz haline getirmeye çalıştığı için “zemzem” denilmiştir.³¹ Bazı kaynaklarda “zemzem” isminin türevlerinin olmadığı ve özel isim olduğu,³² suyun çıkardığı sese “zemzeme” denildiği, ayrıca Cibrîl’in (a.s) çıkardığı ses ile su içilirken genizden çıkarılan sese “zemzeme” denildiği belirtilmiştir.³³

Zemzem suyu şifa, şubâe (doyurucu), nafia (faydalı), büşra (müjde), safiye (temiz), mürviye (susuzluğu giderici), lâ tünzef (tükenmez) gibi birçok isimle adlandırılmıştır.³⁴

29) bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII, 272. bk. İbrahim Mustafa, Ahmed Zeyyâd vd.,(1380/1960). *Mu'cemü'l-vasît*, I, 400. Kahire: Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye.

30) Eyüp Sabri Paşa.(1302). *Mir'ât-ı Mekke*, Kostantiniye: Bahriye Matbaası, s. 2001; *Ahterî-i Kebîr*, “Zemzem” md.; “Zemzem”, *İslâm Ansiklopedisi*, XIII, 519.

31) Tüceybî, Kâsım b. Yusuf, *Müstefâdü'r-Rihle ve'l-İğtirâf* (nşr. Abdülhâfız Mansûr), [baskı yeri ve tarihi yok], ed-Dârü'l-Arabiyye, s. 302-303. Muhammed Abdülaziz Ahmed-Mecdî es-Seyyid İbrahim, *Mu'cizâtü'l-şifâ bi mai zemzem*, Mektebetü'l-Kurrâ, Kahire, s. 13.

32) İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî Garibi'l-Hadis ve'l-Eser* (nşr. Tâhir Ahmed ez-Zâvî - Mahmud Muhammed et-Tanâhî), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, II, 313; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, “Zemzem”, XXIV, 8.

33) İbrahim Mustafa, Ahmed Zeyyâd vd., *Mu'cemü'l-Vasît*, I, 400.

34) En meşhur adı “zemzem” olup “dur dur” demektir. “Mu'zibe” (tatlı, güzel ve temiz su), “meymûne” (bereketli, hayırlı), “bereketün ve mübareketün” (artmak, çok hayırlı ve bereketli), “berre” (suyu bol ve çokça faydası olan), “meknûne, tüktem ve mektûme” (gizlenen ve gizlenmiş), “hâfiretü Abdülmuttalib” (Abdülmuttalib çukuru, kuyusu), “hezmetü Cibrîl, hemzetü Cibrîl, rakdetü Cibrîl, vat'atü Cibrîl” (Cibrîl'in topuğu, Cibrîl'in dokunması, vurması, topuğuyla işaretlemesi veya kanadıyla eşmesi), “taamü tu'm” (içeni yemek gibi doyuran, gıda alan), “tayyibe, tibe” (iyi, lezzetli, temiz), “şarabü'l-ebâr” (iyi ve halis kulların içeceği, hayır ve salah ehli insanların zemzemi içmek için yarışmaları ve onu çok arzu etmeleri), “bedda” (azar azar akan) (bk. İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, I, 117; II, 169; Hamevî. (1990). *Mu'cemü'l-büldân* (nşr. Ferid Abdülaziz el-Cündî), Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, I, 525; II, 44; III, 73; Şuhûd, Ali b. Nâyif, *el-Mufassal fî şerhi âyeti lâ ikrâhe fi'd-dîn*, II, 120), “sikâyetü'l-hâc” (hacıların içeceği su), “madnûne” (sakinılan, cimrilik yapılan, herkese nasip olmayan, pahalı, paha biçilmez), “Haremîyye” (Harem'e ait, Harem-i şerif'te olması veya Allah katında çok değerli olması), “sâbık” (öne geçen, önde olan, fazilet bakımından diğer sulara göre önceliği olan), “sukya-allahi İsmail” (Allah'ın Hz. İsmail'e sunduğu su), “seyyide” (bütün suların efendisi, en değerlisi), “şabaatü'l-iyâl” (açları doyuran, susuzluğu gideren), “şifâü sukmin” (birçok hastalığa şifa olan), “zahire” (ortaya çıkan, faydası açık ve görünür olan), “zabye” (suyu veya hayırları toplayan kuyu), “salime, afiye” (selâmet, afiyet), “isme, asime” (ismet, açlıktan koruyan), “avne, gıyâs” (yardım, destek, imdat, zemzem, Hâcer ve oğlu İsmail'e yardım ve imdat için gelmiş), “kâfiye” (ihtiyaçlara kâfi gelen, yeten), “me'seretü'l-Abbas” (sikâye hakkının Hz. Abbas'a verilmesi), “mücliyetü'l-bi'r” (kuyunun apaçıklığı, keşfi), “mücliyetü'l-basar” (zemzeme bakıldığında göze cila ve ışık veren), “muğziye” (cismi ve bedeni ayakta tutan gıdaları ihtiva eden, besleyici), “mifdah”, (feda etmek, kurban etmek, karşılığında fide verilen kıymetli ve değerli şey), “mu'nise” (iyi huylu, iyi geçinen, ünsiyet edilen, kendisinden kaçılmayan, ülfet edip sevilen). (Konuyla ilgili ayrıntılı için bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* I, 96. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “zmm” md., XXII, 274-275; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, II, 313; III, 104; Nüveyrî, Şehâbeddin Ahmed b. Abdülvehhâb, *Nihâyetü'l-ereb fî fînûni'l-edeb*, Kahire:

Bu adlandırmanın bazıları Câhiliye döneminden gelme, çoğu ise rivayetlerdeki nitelermelerden alınmadır. Ayrıca isimlendirme, zemzem suyu ve kuyusunun farklı vasıf, özellik, fazilet ve diğer durumlar göz önünde bulundurularak da yapılmıştır.

D. Zemzem kuyusu

Zemzem Kuyusu'nun tarihi İslâmiyet'ten yaklaşık 4000 yıl öncesine dayandığı tahmin edilmektedir. Zemzem ve kuyusu ile ilgili önemli olayların hemen hepsi İslâm öncesine dayanır.

Zemzem Kuyusu'ndaki su, aslında değişik yön ve çatlaklardan gelen farklı kalitedeki suların karışımından ibarettir. Zemzem Kuyusu'na en yakın dört kuyunun kalitelerinin zemzem suyu kalitesinden farklı olması ve hiçbirinin zemzem kadar mineral oranı, kaliteli ve dengeli olmaması, zemzemin değişik kaynaklardan gelen suların bir karışımı olduğu görüşünü desteklemektedir.³⁵

Zemzem Kuyusu Kâbe'ye yakın bir yerde bulunmaktadır. Makâm-ı İbrahim'den Kâbe'ye bakarken sol tarafa düşer. Bazı kaynaklarda Zemzem Kuyusu'nun yeri ve boyutu şu şekilde tanımlanmaktadır: Zemzem Kuyusu, Kâbe'nin 20 m. kadar doğusunda, Benî Şeybe Kapısı'nın hemen yanında, içeri girerken solda ve Hacerülesved'in tam karşısındadır. Günümüzde tavaf alanının altında kalmaktadır. Diğer taraftan Zemzem Kuyusu'nun, Kâbe'de kesilen kurbanların kanlarının döküldüğü yer ile işkembelerin atıldığı yer arasında olduğu, kargaların geldiği yer ile karınca yuvasının bulunduğu yerde olduğu belirtilmektedir.³⁶

Ezrakî'ye (öl.250/864) göre kuyunun derinliği başından dağa kadar olan bölümü 40 zirâ, kuyunun derinliği ise 42 metredir.³⁷ Zemzem Kuyusu'nun ağız, tavaf yapılan yerin (döşemenin) 1,57 m. kadar aşağısındadır. Kuyunun taşlarla örülmüş kısmı ağızdan itibaren 12,80 m. derinliğe kadar inmektedir. Bu kısım hafif eğimli bir konik silindir şeklindedir. Kuyunun dibi ise granit kaya oyularak kazılmış, yaklaşık 17,20 m. kadardır. Bu kısım oldukça silindirik ve meyillidir. Buna göre Zemzem Kuyusu'nun tüm derinliği yaklaşık 30,20 metredir. Kuyunun yeraltı suyu seviyesi, kuyu ağızından 4 m. kadar aşağıdadır.

Dârü'l-kütübî'l-Mısriyye, 1342-1375/1923-1955, XVI, 43-44; Tüceybî, *er-Rihle ve'l-İğtirâf*, s. 302-303; Hassan Şemsi Paşa. (1996). *el-Esvedan et-Temr ve'l-mâ*, Cidde, s. 135; Köşk, Y. H. *Zemzem suyu ve kuyusu*, s. 31-32; Said Bektaş. (1998). *Zemzem suyunun tarihi ve çıkış serüveni* (çev. Hamza Tekin), İstanbul: Zafer Yayınları, s. 28-35.

35) Şen, Zekai. (2006). *Manevi ve bilimsel açılardan zemzem suyu*. İstanbul: Su Vakfı Yayınları, s. 139.

36) Bazı kaynaklarda Zemzem kuyusunun "Esaf ve Naile" putlarının arasında olduğu, diğer kaynaklarda ise Abdülmuttalib'e kartalların uğrak yerinin kazılmasının emredildiği, o da oğlu Hâris'le birlikte kuyuyu kazdığı, kazılan yerde zemzeme ulaşıldığı, Cürhüm kabilesinin altın, kılıç, zırh vb. şeyleri kuyunun içine koydukları ve bundan dolayı zemzemin kaybolduğu belirtilir (bk. İbn Hişâm, *Sîre*, I, 143; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XVI, 47-48; Fuad Ali Rıza. (ts.). *Ümmü'l-Kurâ: Mekketü'l-Mükerrime*, Beyrut, s. 208-209.

37) Çağatay, N. (1982). *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, s. 128; bk. Şâmî, Muhammed b. Yusuf. (1392/1972). *Sübü'l-l-hüdâ ve'r-reşâd fî şîreti hayri'l-ibâd* (nşr. Mustafa Abdülhâdi), Kahire, I, 210.

Zemzem Kuyusu'nu besleyen kaynakların kuyu ağzından olan derinliği 13 m., buradan kuyu dibine kadar olan mesafe ise 17 metredir.³⁸

Zemzem Kuyusu'nu besleyen üç ana kaynağın bulunduğu tahmin edilmektedir. Bunlardan birincisi Hacerülesved, ikincisi Ebû Kubeys ve Safâ tepesi, üçüncüsü ise Merve tepesi yönünden akmaktadır. Kâbe'nin batı rüknü hizasında bulunan ve tam Hacerülesved'in karşısına denk düşen ana kaynağın ağzı, 45 cm. uzunlukta ve 30 cm. yüksekliktedir. Zemzem suyunun büyük bölümü bu kaynaktan beslenmektedir.³⁹ Diğer taraftan biri Kâbe, diğeri de Ecyad yönünden olmak üzere iki ana kaynağın bulunduğundan söz edilmektedir. Ayrıca Ecyad yönünden 70 cm. uzunluğunda 30 cm. yüksekliğinde içeriden ikiye bölünen açıklık da önemli bir diğer kaynağı teşkil etmektedir.⁴⁰

Kuyunun içindeki yer altı su seviyesi zaman zaman değişmekle beraber ortalama olarak bu değişiklik 3-4 m. arasındadır. Genel olarak statik su seviyesi kuyunun üst tarafından 3 m. kadar aşağıdadır. Bugün için 24 saat boyunca tam olarak su çekilmesi halinde yer altı su seviyesinde en fazla 3,5-4 m. kadar düşüm gözlenmektedir. Zemzem Kuyusu'ndan tam kapasiteyle su çekilmesi halinde yer altı su seviyesinin kuyu muhafazası üst kenarından yaklaşık 6,5-7 m. derinliğine kadar düşmektedir. Kuyunun çapı derinlikle 1,5 m. ile 2,5 m. arasında değişmektedir. Bundan dolayı Zemzem Kuyusu, dünyadaki tüm kuyulardan farklılık arz eder. Çünkü kuyu, içindeki su hacminin bir konik şekle sahip olduğunu gösterir. Bu şekil suyun debisini düzenlemekte ve bu konik şekli ile kendisine özgü bir model oluşturmaktadır.⁴¹

Zemzem Kuyusu değişik yönlerdeki çatlaklı kayalardan gelen suların kuyuda karışmaları ile ortaya çıkar. Kuyu düşey bir silindir olmadığından, dünyadaki kuyulara benzememektedir.⁴² Zemzem Kuyusu'nun yer altı suyu ile beslenmesinde yüksekliği 2000 metreyi bulan Tâif dağı ve civarındaki yağışların etkisinin bulunduğu,⁴³ suyunu Vadi İbrahim'in alüvyon, başkalaşmış ve çatlaklı tabakalardan aldığı tahmin edilmektedir.⁴⁴

E. Zemzemin kaybolup kuyusunun tekrar bulunması

Zemzemin tükenmesi ve yerinin bulunamayacak şekilde kaybolması tarihçi ve ilim adamları tarafından değişik yorumlara yol açmıştır: Bazılarına göre bu durum jeografik bir olaydır. Çünkü gün geçtikçe yüzeysel su mecralarının batmaya başlaması, yağışların durması ve sonunda zemzemin hiçbir iz bırakmayacak şekilde kaybolması⁴⁵ da bunu gös-

38) Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, II, 61; Fâkihî. (1414). *Ahbâru Mekke* (nşr. Abdülmelik Abdullah Duheyş), Beyrut: Dâru Hızır, II, 15; Said Bektaş, *Zemzem suyunun tarihi ve çıkış serüveni*, s. 27; Şen, s. 71.

39) Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, II, 61; Tüceybî, *er-Rihle ve'l-İğtirâf*, s. 302.

40) Köşk, *Zemzem*, s. 70-71.

41) Şen, s. 76-77.

42) Şen, s. 79.

43) Şen, s. 119.

44) Şen, s. 27.

45) Şen, s. 38.

termektedir. Diğer taraftan zemzemin kaybolma sebebinin tarihsel olduğunu söyleyen tarihçiler ise buna uygun bir gerekçe belirtmemektedirler. Bazı düşünürler de zemzemin kaybolma sebebi olarak geçmişte, Kâbe'nin etrafında konaklayan Cürhüm kabilesinin tüm atıklarını Zemzem Kuyusu'na atıp çevreye zarar vermeye başlaması ve Harem'de günah işleyip Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getirmemesini gösterirler.⁴⁶

Zemzem Kuyusu yıllarca aradan sonra çıkan sel ve doğal felaketlerin ardından kayboldu. Çeşitli rivâyetlere göre, yüce Allah Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'e bir gece rüyasında Zemzem Kuyusu'nu, şimdiki bulunduğu yerde kazmasını işaret etti. Abdülmuttalib de bu rüya üzerine belirlenen mevkide kuyuyu açtırarak Kâbe'yi ziyarete gelenlerin hizmetine sundu. Böylece hem Mekke halkı hem de gelen hacılar ondan istifade etti.⁴⁷ İsmail (a.s) milâttan önce 1910 yılında doğup aynı yıl Mekke'ye gittiği farzedilirse, zemzem de aynı yıl bulunduğu tahmin edilmektedir. Buna göre zemzemin bulunması Hz. Peygamber'in doğumundan önce 2572 yılında olmuştur. Bu da yaklaşık 4000 yıl öncesine dayanır.⁴⁸ Kaybolan Zemzem Kuyusu'nun nasıl bulunduğunu zikrettikten sonra zemzemin yeri ve önemine geçebiliriz.

II. Kur'an Âyetlerinde Su ve Zemzemin Yeri ve Önemi

Su kaynakları, nehir ve göller hayat ve verimlilik bahsettikleri için önem arz ederler. Nitekim Kur'an-ı Kerîm, "... Bizim, diri olan her şeyi sudan yaratıp meydana getirdiğimizi görüp anlamıyorlar mı?"⁴⁹ ifadesiyle tüm canlıların kaynağının su olduğuna, suyun tabiatın vazgeçilmez bir unsuru olduğuna işaret eder. Katolikler'de ziyaret yeri olan kiliseler genelde su kaynağının üzerine kurulmuştur. Anadolu'daki ziyaret yerlerinin büyük bir kısmının su kaynakları yakınında olmaları da tesadüfî değildir. Mitoloji ve efsanelerde su geniş yer alır. Mesela su Mısır mitolojisinde ilk cevherdir; kâinatın yaratılışında ilk unsurdur. Bâbil ve İsrail'in yaratılış efsanesinde varlıkların temelidir.⁵⁰ Yaklaşık 3000 yıllık bir mitolojiye göre ise her şeyin ilk halinin su olduğu, bütün canlıların sudan yaratıldığı belirtilir.⁵¹ Canlı olan her şeyin meydana gelişi açısından suyun taşıdığı bu büyük önemin yanı sıra, kâinat kanunları ve tabiat yasaları içinde bu unsurun ne denli önemli olduğuna dair Kur'an-ı Kerîm'de "mâ" (su) kelimesi yaklaşık altmış üç yerde geçer. Suyun önemine dair şu âyetler dikkatimizi çekmektedir: "Allah'ın gökten indirip -ölü durumunda- toprağı kendisiyle dirilttiği ve yeryüzündeki bütün mahlûkatı yine kendisiyle yaratıp farklı yerlere yerleştirdiği suda ... kesin belgeler vardır."⁵² "Peki, hiç düşündünüz mü şu içtiğiniz su üzerinde? Onu buluttan siz mi indirirsiniz, yoksa indiren biz miyiz sadece?"

46) Fâkihî, *Ahbârü Mekke*, II, 15; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 143; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XVI, 47-48.

47) İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 96-99; Süheylî, *er-Ravzû'l-üniüf*, II, 95.

48) Köşk, *Zemzem Suyu ve Kuyusu*, s. 17.

49) Enbiyâ 21/ 30.

50) Tehom, *Tekvin*, I, 2.

51) Bin Abdullah, I, 237.

52) Bakara 2/164.

Dileseydik onu acılaştırırdık. Buna şükretmeniz gerekmiyor mu o halde.”⁵³ “Biz sizi basit bir sudan yaratmadık mı?”⁵⁴ Kur’an’ın Allah’ın sudaki mucizesi ve insana bahşettiği nimetler hatırlatılmaktadır.

Yüce Allah, “*Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (mâbed), Mekke’deki Kâbe’dir. Onda apaçık deliller, Makâm-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse güven içinde olur; oraya yol bulabilen insana, Allah için Kâbe’yi hacetmesi gereklidir*”⁵⁵ âyetinin tefsirinde, “onda apaçık deliller”den (âyâtün beyyinât-tan) maksadın; Hacetül-esved, Safâ ile Merve, Fil ordusunun hezimetini, zemzem suyunun çıkması ve Zemzem Kuyusu, zemzemin içilene fayda vermesidir gibi şeyleri saymışlardır.⁵⁶ Konuyla ilgili olarak İmam İbn Deyba da der ki: “Mekke’deki açık nişan ve delillerden (âyetlerden) bazıları; Hacetülesved, Hatem, zemzemin ortaya çıkması, hastalıklara şifa olması, doyurucu ve bedene gıda olmasıdır.”⁵⁷ “*De ki: Söyleyin bakalım: Suyunuz çekilirse, size kim temiz bir akarsu getirir?*”⁵⁸ Bu âyet Zemzem Kuyusu ve Meymûn b. Hadramî Kuyusu hakkında nâzil olduğu söylenmektedir.⁵⁹ Hz. İbrahim, Hâcer ile henüz bebek olan İsmail’i Kâbe’nin yanına bırakıp dönünce şöyle dua etmişti: “*Ey Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için ben, neslimden bir kısmını, Beytül-Harâm’ın (Kâbe) yanında, ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Sen de insanlardan bir kısmının gönlünü onlara meylettir ve çeşitli meyvelerle onları besle ki sana şükretsiner.*”⁶⁰ Hz. İbrahim’in (a.s) duasının ilk semeresi zemzemin Hz. İsmail ve annesine yapılan ikramla meydana gelmişti. Zemzeme “ilk ihsan ve ilk semere” (meyve) de denir. Nitekim Kâbe’ye de “ilk ev” denildiği gibi. Çünkü o, insanların kulluk yapmaları için yapılan ilk evdi.

Diğer taraftan, “*İnsanlar arasında hacı ilan et ki gerek yaya olarak gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde, kendilerine ait birtakım yararları yakinen görmeleri, Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine belli günlerde Allah’ın ismini anmaları (kurban kesmeleri) için (Kâbe’ye) gelsinler. Artık hem kendiniz yiyin hem de yoksula ve fakire yedinir*”⁶¹ mealindeki âyette belirtilen hacılar ve umreciler için Harem-i şerif’te ‘en büyük yararlanma’, zemzem suyunun içilmesi, onun hayır

53) Vâkıa 56/68-70.

54) Mürselât 77/20.

55) Âl-i İmrân 3/96-97.

56) İbn Atıyye el-Endelüsî. (1412/1992). *el-Muharrerü’l-vecîz fî tefsiri’l-kitâbi’l-azîz* (nşr. Abdüsselâm eş-Şâfî Muhammed), Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, I, 496; Ebû Bekir el-Cezâirî. (1424/2002). *Eyserü’t-tefâsir fî kelâmi’l-aliyyi’l-kebir*, Medine: Mektebetü’l-ulûm ve’l-hikem, I, 349. Karaman, H., Çağrıncı, M. ve diğerleri. (2007). *Kur’an yolu türkçe meal ve tefsir*, I, 637, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

57) Muhammed b. Ömer b. Mübârek el-Hümeyrî.(1419). *Hadâiku’l-envâr ve metâliu’l-esrâr fî sîreti’nebiyyi’l-muhtâr* (nşr. Muhammed Gassân Nasuh Azkul). I, 83, Cidde: Dâru’l-Minhâc.

58) Mülk 67/30.

59) Abdülmecid Şeyh Abdülbârî. (1426/ 2006). *er-Rivâyetü’t-tefsîriyye fî’l-Fethi’l-Bârî*, Vakfû’s-selâm el-hayrî, III, 1240.

60) İbrahim 14/37.

61) Hac 22/27-28.

ve bereketine ulaşılmasıyla olur, çünkü Kâbe'yi ziyaret edenler için en büyük menfaat zemzemi şifa niyetiyle içmeleri ve onu memleketlerine kadar taşımalarıdır. Ayrıca “*Hacılara su dağıtmayı ve Mescid-i Harâm'ın bakım ve onarımını, Allah'a ve âhiret gününe inanıp Allah yolunda cihad eden kimseyle bir mi tutuyorsunuz? Bunlar Allah katında bir değildirlir.*”⁶² ayetinin tefsirinde “*Hacılara su dağıtmayı*” (Sikaye)'nin ‘zemzem’ olduğu belirtilir.⁶³

Begâvî ve Kurtubî, “*onda apaçık deliller*”den maksadın; Makâm-ı İbrahim, Hacerül-esved, Hatim, zemzem ve bütün meşâir olduğunu beyan ederler. Dolayısıyla birçok müfessir zemzemi, Allah'ın apaçık nişanlarından sayarlar.⁶⁴ Hayat bahşeden suyun önemi ve Ka'be'deki açık belge ve alâmetlerden sayılan zemzemi belirttikten sonra hadislerde zemzem ve faziletine değinelim.

III. Hadislerde Zemzem ve Fazileti

İslâm'dan önce Câhiliye döneminde de zemzem suyuna çok değer verilirdi. Hatta Ehl-i kitap âlimlerine göre, “*Zemzem, altından daha değerli; zemzemle yıkanan kişi kıymetli ve üstün olurdu*” denilmiştir.⁶⁵

Zemzem suyu, manevi kirlerden arınmak, Allah'a gerçek anlamda tevekkül ve güven duymak niyetiyle içildiğinde kişiye pek çok fayda ve bereket getirdiği söylenir. Söz gelimi Hz. Ömer ve Abdullah b. Mübârek, “*kıyamette susuzluk çekmemek*” için zemzemi içmiş, İbn Abbas, “*yararlı ilim, bol rızık ve her türlü hastalığa şifa elde edebilmek*” için duada bulunmuştur.⁶⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye (öl.751/1350) de zemzem suyunu şifa niyetiyle içtiğini, çok hayret verici şeylerle karşılaştığını, pek çok hastalıktan şifa bulunduğunu ve Allah'ın izniyle iyileştiğini söyler. Zeynüddin el-İrâkî (öl. 806/1404) ise zemzemi bir şeye nail olmak için içtiğini ve dileğinin yerine geldiğini belirtir.⁶⁷

Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye zemzem suyu getirttiği rivayet edilir.⁶⁸ Ayrıca Resûl-i Ekrem'in zemzemi taşıdığına dair haber veren Hz. Âişe, kendisi de hac günlerinde onu taşıdığını söylerdi.⁶⁹ Resûlullah Vedâ haccında zemzem sâkîliğini yapan Abdülmuttaliboğulları'nın yanına gider ve onlar da Allah resulüne kuyudan bir kova su tak-

62) Tevbe 9/19.

63) İbn Ebî Hâtîm Ebu Muhammed Abdurrahman. (1419). *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm* (nşr. Es'ad Muhamed et-Tayyib). Mektebetü'n-nizâr Mustafâ el-Bâz, 3.bs., Suudi Arabistan, VI, 1767.

64) Begavî, Ferrâ, (1420). *Meâlimü't-tenzîl* (nşr. Abdürrezzâk el-Mehdî), Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, I, 472; Kurtubî. (1384/ 1964). *el-Câmi' li- ahkâmi'l-Kur'ân* (nşr. Ahmed el-Berdunî- İbrahim İtfiş), Kahire: Dâru'l-kütübî'l-Mısriyye, ,IV, 139.

65) Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, II, 37-39.

66) Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 113.

67) İbn Kayyim el-Cevziyye. (ts.). *et-Tıbbü'n-Nebevî*, Beyrut: Dâru'l-Hilâl, II, 298; Şuhûd, Ali b. Nâyif, *el-Mufassal fî şerhi âyeti lâ ikrâhe fi'd-dîn*, II, 120; Said Bektaş. (1421). *Fezâilü mâi zemzem*, Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, s. 271-272.

68) Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 119. Hadislerin faziletiyle ilgili bk. Öreñç, A. (2013). *Hadislerde kutsal mekân algısı*. Basılmamış doktora tezi, Isparta: SDÜSBE. s. 183-186.

69) Tirmizî, Hac, 115.

dim ederler. O da bu sudan içer.⁷⁰ Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in o kovadan ayakta olduğu halde zemzem içtiğini belirtirken, diğer rivayetlerde ise zemzem suyundan içerken onun binek üzerinde bulunduğunu anlatır.⁷¹ İsmail kuyusu ve Kâbe'nin hemen altından çıktığı için zemzemin diğer sulardan daha faziletli olduğu belirtilmiştir.⁷² İbn Abbas'tan gelen bir rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Yeryüzünde bulunan suların en hayırlısı zemzemdır. Bunda açlığı doyurma ve hastalara şifa olma özelliği vardır.*”⁷³

Zemzem suyunun içilmesi (âdabı) ile ilgili olarak İbn Abbas, Zemzem Kuyusu'ndan geldiğini söyleyen bir adama, “*Zemzemi gereğince içtin mi?*” dedi. Adam, “*Bu nasıl olur?*” deyince İbn Abbas, “*Zemzem içerken Kâbe'ye (kibleye) yönel, Allah'ın ismini an, kana kana iç. Zemzem suyunu böylece içtikten sonra yüce Allah'a hamdet. Çünkü Resûlullah (s.a.v), 'Bizimle münaflıklar arasındaki belirgin bir fark; onların zemzemden kana kana içmemeleridir' buyurdu.*”⁷⁴ Ayrıca zemzemi sağ el ile ve üç nefeste içmek; yüzüne, başına ve göğsüne su serpmek; içilme esnasında dünya ve ahirete yönelik istekler için niyet getirmek;⁷⁵ zemzem içerken, “*Allahum! Senden faydalı ilim, bol rızık, her tür dertten şifa diliyorum*” diye dua etmek⁷⁶ zemzem içmenin âdabındandır.

Hadislerde belirtildiği üzere zemzem suyu içilirken yapılan dualara özen gösterilmiştir. Hz. Peygamber, “*Zemzem suyu ne amaçla içilirse ona yarar sağlar*”⁷⁷ buyurmuştur.

70) Müslim, Hac, 147.

71) Buhârî, Hac, 76; Müslim, Eşribe, 117-119; ayrıca bk. Nesâî, Menâsik, 166; İbn Mâce, Eşribe, 21. İbn Abbas'tan rivayet edilen, “Hz. Peygamber'e zemzemi ayakta içirdim” hadisi, zemzemin ayakta içilmesinin câiz olduğunu daırdır. Âsım bu hadisi İkrime'ye sorduğunda, “İkrime Allah'a yemin ederek Hz. Peygamber'in zemzemi ayakta içmediğini, zira o sırada binek üzerinde bulunduğunu belirtmiştir; bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Kahire: Müessesetü Kurtuba, I, 220; III, 388; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, “Zemzem”, XXIV, 8.

72) İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 101-102.

73) Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, II, 39; Taberânî. (1404/1984). *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, XI, 98; *el-Mu'cemü'l-evsat*, Riyad: Mektebetü'l-maârif, 1404, VIII, 113; Elbânî. (1415/1995). *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha*, Riyad : Mektebetü'l-maârif, III, 44; Elbânî. anılan hadisin râvilerinin sika olduğunu ve hasen bir isnadla rivayet edildiğini belirtir. bk. Elbânî. (1421/2000). *Sahîhu't-Terğîb ve't-Terhîb*, Riyad: Mektebetü'l-maârif, II, 18; Kadirî, Muhammed b. İdris. (1414). *İzâletü't-deheş ve'l-veleh an mutahayyir fî sıhhati mâi zemzem limâ şürîbe leh* (nşr. Züheyr eş-Şâviş), Beyrut, I, 69.

74) İbn Mâce, Menâsik, 78 (nr. 3061). Muhammed Fuad Abdülbâkî ta'likinde hadisin sahih ve ricâlinin sika olduğunu belirtir (bk. *Sünen* [nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî], [başka yeri ve tarihi yok], Dâru'l-ihyâi'l-kütübî'l-Arabiyye, II, 1017; Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 112; Elbânî. (1405/1985). *İrvâü'l-galîl fî tahrîci ehâdisi Menâri's-sebîl*, Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî. Elbânî, hadisin zayıf olduğunu belirtir (bk. IV, 325-329, nr. 1125). Ayrıca hadisin isnadına dair ayrıntılı bilgi için bk. Kadirî, *İzâletü'd-deheş*, s. 117-120.

75) *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, “Zemzem”, XXIV, 8-9.

76) Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 113; Dârekutnî. (1414). (nşr. Abdülmelik Abdullah Duayd), Beyrut: Dâru Hıdır, III, 353.

77) İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir. (1409). *el-Musannef* (nşr. Kemal Yusuf el-Hût), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, III, 273 (nr. 14137); V, 63 (nr. 23773); Ahmed b. Hanbel. (1421/2001). *Müsned* (nşr. Şuayb el-Arnaût vd.), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, XXIII, 140; Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, III, 63; İbn Mâce, Menâsik, 78; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* (nşr. Tarik b. İvedullah Abdülmuhsin), Kahire: Dâru'l-Haremeyn, I, 259; Elbânî, *İrvâü'l-galîl*, IV, 320-321. İlgili hadis hakkında; Nevevî, bu hadisin zayıf

Zemzem'in hususiyetlerinden biri de vücudu ayakta tutacak besin yerine geçmesidir. Diğer suların farkı, kişiyi tok tutması ve yiyeceğe ihtiyaç duyulmamasıdır. Ebû Zerr'in müslüman oluş serüveninin anlatıldığı olayda, Ebû Zer, Givar'dan Mekke'ye geldiğinde günlerce aç kalmış ve sadece zemzem suyu içerek yaşamıştır. Hz. Peygamber ve ashabıyla karşılaştığında ona, günlerce ne yiyip içtiği sorulunca Ebû Zer, "Otuз gündür zemzemen başka bir yiyeceğim yoktu. Fakat karnımın kıvrımları kaybolacak kadar kilo aldım. Açlık da hissetmiyorum" diye cevap vermiş, bunun üzerine Resûl-i Ekrem, "O (zemzem) gerçekten mübarek ve doyurucu bir gıdadır"⁷⁸ buyurmuştur. Allah Teâlâ'nın, zemzem suyunu Hz. İsmail ve annesi için bir gıda kılması da bu türden olmalıdır.

Kutsal görülmemekle birlikte zemzem suyunun bir şifa ve bereket kaynağı olduğu belirtilir.⁷⁹ Bu konuda pek çok rivayet zikredilmektedir. Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "Zemzem suyu hangi niyetle içilirse onun içindir; şifa niyetiyle içene, Allah Teâlâ şifa verir."⁸⁰ Zemzem'in aynı zamanda şifa verici bir tarafı olduğu, ateşi düşürdüğü de rivayet edilir. Ateşli bir hastalığa yakalanan Ebû Cemre ed-Dubeî'ye İbn Abbas, "Sendeki bu hastalığı zemzem suyu ile serinlet! Çünkü Resulullah (sav), 'Yüksek ateş, cehennemden şiddetli sıcağından bir parçadır. Siz onu su ile (yahut zemzem suyu ile) serinletin! buyurdu" der.⁸¹ Bazı rivayetlerde anlatıldığına göre, Hz. Peygamber'in kalbi zemzemle yıkanmış, iman ve hikmetle doldurulmuş ve manevi kirlilerden arınması zemzemle olmuştur.⁸²

olduğunu belirtir; Hâkim ve İbn Uyeyne de hadisin sahih olduğunu söylerler; İbn Mâce ise hadisin isnadının ceyyid olduğunu, ziyadelerle rivayet edildiğini belirtir (bk. Hût, Derviş Muhammed b. Muhammed. (1983). *Esna'l-metâlib fî ehâdisi muhtelifeti'l-merâtib*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, I, 241); İbn Hacer de râvilerinin güvenilir olduğu, ancak mürsel veya mevsul konusunda ihtilaf bulunduğu, doğrusunun hadisin mürsel olduğu şeklinde bir açıklama yapmıştır (bk. *Fethu'l-bârî*, Beyrut: Dârü'l-marife, 1379, III, 493).

78) İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VII, 338; Müslim, Fezâilü's-sahâbe, 132. Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ*'sında ise "hastalığa şifadır" ilavesi bulunmaktadır (bk. V, 240).

79) *Hadislerle İslâm, Hadislerin Hadislerle Yorumu*. Diyanet İşleri Başkanlığı, (nşr. Kurul), 1. basım, Ankara 2013, II, 385-388.

80) İbnü'l-Mülakkın. (1405/2004). *el-Bedrü'l-münîr* (nşr. Mustafa Ebü'l-Gayz vd.), Riyad: Dârü'l-hicre, VI, 302. Hadis ile ilgili olarak Hâkim en-Nisâbü'rf, Cârudi dışında hadisin sahih olduğunu belirtir (*el-Müstedrek*, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1411/1990, I, 646). Zemzem'in faziletine dair hadislerle ilgili olarak, Osman Oruçan, sadece Yahya Köşk'ün hatıratına dayanarak zemzem'in özüne yönelik değil de insanlar tarafından kirletilen Zemzem Kuyusu'nda görüldüğü olumsuzlukları bilimsel olarak niteleyip, zemzem'in kimyasal tahliline yönelik diğer bilimsel çalışmaları göz ardı etmesi, rivayetleri değerlendirmesine de yansımıştır. Örneğin İbn Abbas'tan rivayet edilen, "Allahım senden yararlı ilim, geniş rızık ve her türlü hastaluktan şifa istiyorum" hadisinin râvileri arasında Miksem b. Bücre hakkında, birçok münekkitt olumlu değerlendirirken, sadece bir kişi zayıf olarak değerlendirmiştir. Bunun neticesinde yazar, râvi hakkında zayıf hükmünü vermiştir (bk. *Hadis ve Bilim*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011, s. 419- 425).

81) Buhârî, *Bed'ü'l-halk*, 10.

82) Müslim, İmân, 264; Tirmizî, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, 94. İbn Abbas'tan yapılan bir rivayete göre: "Zemzem Kuyusu'na düşen bir zincinin çıkarılması ve suyunun çekilmesi esnasında İbn Abbas kuyunun içindeki kişiyi seslenerek, "Kovayı Beytullah tarafında, Hacerülesved'in karşısına denk gelen kaynaktan doldur, zira o kaynak cennettendir" buyurdu (bk. İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II, 427, hadis nr. 1733-1734; Abdürrezzâk, *Musannef*, hadis nr. 275, I, 82-83); Abdürrezzâk Ma'mer'den mürsel olarak rivayet

Susuzları kandırır, açları doyurur, hastalara şifa olur. Tavaftan sonra kana kana içmek müstehaptır. Onunla abdest almanın câiz, gusletmenin ise mekruh olduğu söylenmiştir.⁸³

Sonuç olarak, zemzem suyu ve faziletiyle ilgili bir çok hadis rivayet edilmektedir. İslâm'dan önce Câhiliye döneminde de zemzem suyuna çok değer verildiği, zemzem suyunun şifa niyetiyle içildiği ve zemzemin bir şifa kaynağı olduğu, mübarek ve doyurucu bir gıda özelliği taşıdığı belirtilmektedir. Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye zemzem suyu getirttiği, zemzemi taşıdığına dair rivayetler bulunduğu bildirilmektedir. Yeryüzünde bulunan suların en hayırlısı zemzem olduğu, zemzem içmenin de bir âdabı olduğu, zemzem suyu içilirken yapılan dualara özen gösterildiği nakledilmektedir. Bazı rivayetlerde, Hz. Peygamber'in kalbi zemzemle yıkandığı, iman ve hikmetle doldurulduğu ve manevi kirlerden arındığı bildirilmektedir. Zemzem suyu, manevi kirlerden arınmak, Allah'a tevekkül etmek niyetiyle içildiğinde kişiye pek çok fayda ve bereket getirdiği söylenmektedir. Zemzem suyunun susuzları kandırdığı, açları doyurduğu, hastalara şifa olduğu bildirilmektedir. Şimdi de zemzemin kimyasal analizlerine geçebiliriz.

IV. Zemzemin Niteliği, Yapılan Kimyasal Analizler ve Değerlendirmesi

Zemzemin kendine has özellikleri dolayısıyla kalitesi ve kimyasal yapısıyla ilgili birçok ilim adamı, araştırmacı ve kuruluşun ilgisini çekmiştir. Bu çalışmalardan bazıları gerçek analizlere ve tahlillere dayandırılmış, bazılarının da art niyetli ve şüphe uyandırmak için raporlar hazırlanmış ifade edilmiştir.

1881'de Londra'da kimyager Dr. Frankl'in tarafından yayımlanan zemzem raporu ile 1884 yılında Cidde'de bir kuruluş tarafından yayımlanan raporda, "zemzemden alınan numuneler incelenmiş, tahlili yapılmış, suyun mikroplu, dahası koleralı ve şebeke suyundan çok daha kötü olduğu" belirtilmiştir. Rapor ayrıca *Mekke Delili ve Zemzemin Kolerası* adlı bir kitapçıkta neşredilmiştir.⁸⁴ Dönemin halifesi II. Abdülhamid zemzem hakkında iddia edilen (müzevver) raporu incelemiş ve konu hakkında bilgi edinmek için özel doktorunu Mekke'ye göndermiş, zemzemden alınan numuneler test edilmiş, araştırma sonunda zemzemin "berrak, kokusuz ve uzun süre saklanabilen, en sağlıklı ve kaliteli su" olduğu rapor edilmiştir. Ardından daha önce zemzem hakkında yayımlanan rapora reddiye yazılmış ve Batılılar'ın neşrettikleri raporda, normal şebeke suyundan numuneler alındığı ve test edildiği, dolayısıyla beklenen sonucu verdiği ve zemzemle hiçbir ilgisinin bulunmadığı ifade edilmiştir.⁸⁵

etmiştir). Konuyla ilgili yapılan rivayetlerin mürsel olduğu ve bu isnadların da birbirini desteklediği belirtilmektedir. Fâkihî, Hâlid b. Maden'den yaptığı bir rivayette; "Zemzem ile Kudüs'teki Selvan suyunun cennetten olduğu söylenirdi" (Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, II, 35). Ayrıca Abdullah b. Amr'dan rivayet edilen bir eserde, "Rükün tarafından Zemzem Kuyusu'na akan kaynağın cennetten geldiği" söylenir (bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 370). Zemzemin cennetten geldiğine dair rivayetler; zemzemin özellikleri, bereketi ve diğer suların daha hayırlı olduğunu anlatmak ve âdeta cenneteki suların taşıdığı birtakım ortak özellikleri içerdiğini beyan etmek için olmalıdır.

83) Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, s. 210.

84) Said Bektaş, *Fezâilü mâi zemzem*, s. 163-164; *Menâsikü'l-Hac*, Cidde 2004, s. 40-45.

85) Said Bektaş, *Fezâilü mâi zemzem*, s. 163-164; Kunalp, Sinan, "Osmanlı Yönetimindeki (1831-1911) Hicaz'da Hac ve Kolera" (çev. Münir Atalar), *OTAM*, sy. 7, Ankara 1996, s. 508; Yonka, Hasan

1971 yılında bir hekim, “Kâbe’nin deniz seviyesinden düşük olduğu için, şebeke suyunun, Zemzem Kuyusu’nda toplandığını ve zemzem suyunun içmeye elverişli olmadığını” iddia etmiştir. Dönemin kralı olan Melik Faysal’a bu haber ulaşınca, söz konusu iddianın araştırılmasını ve zemzem suyundan alınacak numunelerin Avrupa’daki laboratuvarlarda tahlil ettirilmesini istemiştir. Yapılan incelemeler sonrası çıkan raporların neticesinde, Avrupa’da yapılan araştırmalar ile Suudi Arabistan’da test ettirilen zemzem suyunun içmek için gerekli standartlara uygun olduğu sonucuna varılmıştır.⁸⁶

Zekai Şen, yabancılar tarafından zemzemle ilgili gerçeği yansıtmayan raporlar hazırlanmış, kendilerinin de suyu tahlil ettiklerini ve kalitesinin yüksek olduğunu tesbit ettiğini, hazırlanan raporların art niyetli olabileceğini, yabancıların suyun modellemesinde (suyun ne kadar çekildiği, seviye düşüklüğü ve tuzluluk oranı konusunda) yanlışlıklar yaptıklarına dikkat çektiğini, belirtilen sebepler dolayısıyla ilgili raporların değerlendirilmeye alınmadığını ve beş yeni rapor hazırlandığını belirtmektedir.⁸⁷

Zemzem suyu 1953 yılından günümüze kadar sistematik olarak ölçülmeye başlanmış, kimyasal analiz sonuçları esas alınarak yıllar boyunca meydana gelen kuraklık ve yağışlı sürelerden etkilenerek kalitesinde ve tuz oranında değişiklikler gösterebilmektedir.⁸⁸ Zemzemin kendine has özelliklerinden dolayı birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. İlk yoğun çalışma 1973 yılında Cidde Kral Abdülaziz Üniversitesi’nde zemzem suyu kimyasal terkinin ne olduğunu araştırmak için gerekli numuneler alınarak kimyasal ve bakteriyolojik tahliller yapılmıştır. Yapılan çalışmalardan çıkan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

“Zemzem suyu saf, temiz ve berraktır. Tadı ve rengi yoktur. Kendine özgü bir tada sahiptir. Kokusuz ve az tuzludur. Mikroorganizmalardan arındırılmıştır. Sağlığa zararlı herhangi bir unsur ve bakteri içermemektedir. Tadının değişmesi için doğanın dışında özel bir sebep yoktur. Zemzem suyu uluslararası sağlık kuruluşları ile Dünya Sağlık Teşkilatı’nın ön gördüğü standartlara uygundur. Daha az kükürtlü, sodyum oranı ise yüksektir.”⁸⁹

1980 yılında zemzem suyunu olabilecek her türlü mikroplardan arındırmak için ultraviyole ışınlarının kullanılması yoluna gidilmiştir. Bu ışınlar alçak basınç altında çok özel camlardan yapılmış lambalar vasıtasıyla sağlanmıştır. Zemzem suyunun mor ötesi güneş ışınlarından geçirilerek yapılmasından dolayı, zemzemin tadında veya özelliğinde herhangi bir değişiklik meydana gelmemektedir.⁹⁰ Bir araştırma şirketinin düzenlediği raporda, “Zemzem suyunun ultraviyole ışınlarla dezenfekte edilmeye başlandıktan sonra

Hüseyin, “İftiranın Böylesi ya da Bir Basım Cinayeti”, *Yedikta*, sy. 17, İstanbul 2010, s. 44-45; *Menâsikü’l-Hac*, Cidde 2004, s. 40-45.

86) Mahmud Muhammed Hamo-Ahmed Muhammed Şaban. (1432/2011). *Zemzem, Târih ve Fezâil*, Mekke, s. 54-56; *Menâsikü’l-hac*, Cidde 2004, s. 40-45.

87) www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=11328.

88) Köşk, *Zemzem*, s. 83-86.

89) bk. Köşk, *Zemzem*, s. 83-86; *Menâsikü’l-hac*, Cidde 2004, s. 40-45; Şen, s. 109-110.

90) Şen, s. 110-111.

sular büyük ölçüde mikroplardan arınmıştır”⁹¹ denilmektedir. Ancak doğal olarak beslenen zemzem suyunun kalitesi zamanla iklim ve çevre şartlarıyla, Zemzem Kuyusu’ndan çekim miktarına bağlı olarak değişebilmektedir. Bu nedenle zemzem suyunun tadında da zaman zaman farklılıklar görülebilir.⁹² Zemzem suyu kalitesi ölçümleri artık Suudi Arabistan jeolojik araştırma kurumundaki “Zemzem Araştırma ve Geliştirme Merkezi” tarafından yapılmaktadır.⁹³

Fransız Sağlık Bakanlığı’na bağlı (KARSO-LSEHL) uzman bir ekip Mart 2011’de zemzemin tahlili ile ilgili yaptığı bir çalışmada, zemzemin içilebilir suların standartlarına uygun olduğu sonucuna varmıştır.⁹⁴

“Kutsal Su Zemzem/Zübeyde Su Yolu” TRT belgeseline konuk olan Alman ve Japon bilim adamlarına göre zemzem, fiziksel ve kimyasal özellikleri bakımından yeryüzündeki bütün sulardan farklı yaratılmıştır. Alman bilim adamı Pfeiffer, zemzemin mayalama özelliği bulunduğunu, bir bardağın bir kova şebeke suyunu temizlediğini, bu özelliğiyle bile enerji ve şifa kaynağı olduğunu tesbit eder. Zemzem suyunun kristallerini mikroskop ortamında nano teknolojisiyle inceleyen Japon bilim adamı Masura Emoto, suyun moleküler (kristal) düzeninin değişen frekanslara göre farklılığını görür. Olumlu seslerde parlaklaşıp netleştiğini, olumsuz seslerde ise karardığını bulur.⁹⁵ Şimdi de zemzemle ilgili kimyasal bileşimlerin ne olduğu konusuna geçelim.

A. Zemzemle ilgili kimyasal bileşimler

Zemzem suyunun özellikleri ve ihtiva ettiği mineraller açısından diğer sulardan farklı olduğu ve zemzemin birçok mineral içerdiği bilinmektedir Yapılan araştırmaya göre zemzem suyunun bir litrede içerdiği bazı mineraller şunlardır:

Mineraller	Oran
Kalsiyum	198 miligram/litre
Magnezyum	43,7 miligram/litre
Chloride	335 miligram/litre
Sülfat	370 miligram/litre
Demir	0,15 miligram/litre
Manganez	0,15 miligram/litre
Kurşun	0,12 miligram/litre

91) W. F. Korner Firması’nın vermiş olduğu rapor; bk. Köşk, *Zemzem*, s. 87-95; Bektaş, *Zemzem*, s. 197.

92) Şen, s. 115.

93) Şen, s. 115.

94) *Zemzem, Târih ve Fezâil*, s. 56-57.

95) *Zemzem, Târih ve Fezâil*, s. 50 (*Cerîde el-Cezâretü’s-Suûdiyye*, sy. 12969, Mayıs 2008); Pfeiffer, zemzemle ilgili yaptığı deneyde, bir damla zemzem suyuna 100 damla su karıştırdığını, sonuçta suyun tamamının zemzeme dönüştüğünü, sonra bir damla zemzeme 1000 damla normal su karıştırdığını, yine hepsinin zemzeme dönüştüğünü tesbit eder. Bunun nedenini de zemzemdeki büyük enerjiye bağlı ve “Zemzemde öyle bir enerji var ki başkasını değiştirir ama kendi değişmez” der. Ayrıca

Zemzem'in kimyasal ve uluslararası sağlık kuruluşları tarafından yapılan tahlilleri karşılaştırıldığında,⁹⁶ besleyici ve içilebilir vasıfta olduğu şu şekilde ortaya konulmuştur.

Tablo 1. Üç Suyun Kimyasal Analizi

Parametre	Zamzam water	Bottled drinking water	Saf su –Arı su	Maksimum müsaade edilebilir su
Görünüşü	Açık	Şişelenmiş içme suyu	Clear	
Kokusu	Kabul edilebilir	Kabul edilebilir	Kabul edilebilir	
Bulanıklığı	Nil yok	Sıfır	Nil	25
Beklemede sertliği	Nil yok	Nil	Nil	35
Topla çözünürlük sertliği	1000	452	-	1500
Sıvının sertlik derecesi	7,73	7,21	6,85	6,5-9,5
İletkenlik-geçirgenlik	1390	740	0,5	-
Klor kalıntısı	Nil	0,45	Nil	0,5
Toplam sertlik	300	228	0,2	500
Calcium	220	136	0,1	200
Magnezyum	80	92	0,1	150
Baz derecesi	Nil	Nil	Nil	-
Bazlık	110	108	10	-
Klor	260	100	0,2	600
Florür	0,59	0,32	-	1
Sülfirik asit	180	-	-	400
Nitrik asit tuzu	31,6	-	-	10
Fosfat	0,15	0,13	-	-
Amonyak	0,11	0,06	Nil	-
Demir	0,06	0,05	Nil	1
Bakır	0,04	-	-	1,5
Silisik asit tuzu	37,6	11,3	-	-

Results are in parts per million (ppm) or milligrams per liter (mg/l).

zemzemi içen kişinin bir süre sonra rahatladığını ifade eder (bk. Hayrettin Turan'ın kaleme aldığı yazı dizisi, <http://www.turkiyegazetesi.com/haberdetay.asp?haberid=560201> (s.1-3)).

96) *The Arabian Journal for Science and Engineering*, July 2007, 32(2A); *Menâsikü'l-hac*, Cidde 2004, s. 40-45.

Suyun içilebilir durumda olduğu yabancı kuruluşlar tarafından da itiraf edilmiş, bakterisi ve hiçbir mikrobiyoloji içermediği, yapılan ilmi çalışmalar ile kanıtlanmıştır. Nitekim içilen sudan hacıların hastalanmaması da bu sonucu doğrulamaktadır.

Zemzemle ilgili bizzat yaptırdığım tahlillerde Tablo 2'deki sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo 2. *Zemzem Suyunun Tahlili*

	Çeşme	Zemzem I	Zemzem II
EC	388 pskm	939	885
PH	8,80	8,23	8,03
NO2	0,00	0,037pm	0,00
T. Sertlik	8,4ml .a2: 23,8	11,9ml. a2: 23,8	7,3ml a2: 14,6
A1	0,015	0,011	0,00
Fe	0,014	0,009	0,010
Mn	0,002	0,00	0,00
Na	2,66	76,69	82,32
K	2,51	73,48	80,44
Ca	44,97	43,52	47,38
Mg	12,41	11,11	12,15

Zemzem suyunun içilebilir vasıfta ve uluslararası standartlara uygun olduğu görülmektedir. Zemzemden alınan farklı su örneklerinin Türkiye'ye getirilmesi, bekleme süresi ve tahlilinin ayrı ayrı zamanlarda yapılmasından dolayı sonucu da farklı çıkabilmektedir.

Suudi Arabistan hac komitesi de zemzem suyunun kimyasal terkiğini etüt etti. Zemzem kuyusunun 1400 yılı hicrî başında temizlenmesi esnasında söz konusu komite mühendis Yahya Hamza Köşk başkanlığında Zemzem Kuyusu'nun ana kaynaklarından su örnekleri aldı. Bu örneklerin batı bölgesi su idaresi laboratuvarında yapılan kimyasal tahlilin sonuçları şu şekilde ortaya çıktı:⁹⁷

IV. Batı Bölgesi Su İdaresi Laboratuvarında Hicrî 24 Ocak 1400 Yılında Yapılan Kimyasal Tahlilin Sonuçları

Zemzem suyu gazlı ve hazmettirici özelliktedir. Dünyada en gazlı suyun bulunduğu Fransa'nın Evian bölgesinde, 1 litrede 357 miligram bikarbonat tespit edilirken, zemzemde ise bir litrede 366 miligram bikarbonat içermektedir.

97) Yahya Hamza Köşk'ün *Mâü zemzem taamü tu'm ve şifâü sukum* isimli kitabından kısaltılarak aktarılmış olan Hassan Şemsi Paşa *el-Esvedân et-Temr ve'l-mâ* s.133 vd.mından aktarılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Temel, N. (2006). *Kur'ân-Kerim'de ve sosyo-kültürel hayatımızda su*. Ensar Neşriyat, İstanbul, s. 353-371.

Tablo 3. *Zemzemin Kimyasal Tahlil Sonuçları*

Madde Mlg.lt	Merve tarafı	Kâbe tarafı	Safâ Tarafı
Amonyak	1,42	1,95	1,9
Nitrit	0,068	0,055	0,072
Nitrat	50	49,5	61
Toplam alkalilik	310	320	320
Toplam sertlik	670	670	720
Kalsiyum	194	198	220
Magnezyum	46,2	43,7	42,5
Klorür	330	335	350
Sülfatlar	370	370	370
Demir	0,12	0,15	0,18
Magnez	0,25	0,15	0,18
Bakır	0,135	0,12	0,1
Florür	0,88	0,85	0,62
Krom	0,018	0,022	0,018
Çözülmüş silisyum	85	73,7	75
Fosfat	1,48	0,89	0,63
Erimiş oksijen	9	9	11
Tüketilmiş oksijen	-	-	-
Sülfatımsılar	0,002	0,003	0,008
Koku	-	-	-
Bulanıklık	330	165	340
Mikroskopik inceleme	Büyük oranda kumsal tortu	Büyük oranda kumsal tortu	Büyük oranda kumsal tortu
Çözülmüş tuz miktarı (mlg.lt.)	2065	2065	2100
Hidrojen değeri (ph)	7,5	7,15	7,3
Kimyasal inceleme	Negatif	Negatif	Negatif
Siyanür	0	0	0
Elektrik geçirgenliği	2950	2950	3000

Madenî sulardaki tuz oranı, litrede 150-300 miligram arasındayken zemzemde bu oran litrede 2000 miligrama kadar çıkabilir. İşte bu sebeptendir ki halsiz ve bitkin düşen hacılar suyu içince rahatlarlar. Zemzem suyu vücuttaki kemiklerin gelişmesi için zengin kalsiyum ve magnezyum minerallerini içerir. Bu maddeler, insan sağlığı için önemli olan tuz ihtiyacını karşılar. Yine zemzem suyunun sodyum oranı da yüksektir. Daha da önemlisi zemzem suyu, mikropları yok eden ve dişlerin sağlığı için önemli oranda florü ihtiva eden bir özelliğe sahiptir. Madenî sular –tıpta da bilindiği gibi- romatizmal hastalıklara

iyi gelir. Midedeki tahrişleri, müzminleşmiş ishal ve hazımsızlığı giderir. Ayrıca vücutta-ki maden eksikliğini gidermede yardımcı olur.⁹⁸

Zemzem suyunun bileşenleri bilindiği halde buna denk maden sularının yapılamaması zemzemin kendine has özelliklerinden olmalıdır. Bununla birlikte yapılan tahlillerde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Zemzemde tuz oranı yüksek olmasına rağmen kendine has özelliğinden dolayı tatlı bir sudur. İçildiğinde tuz tadı alınmaz. Şurası da bir gerçektir ki zemzemde bulunan tuz oranı başka bir suda bulunmuş olsaydı kesinlikle içilemezdi. Zemzem suyunun bileşenleri bilindiği halde buna denk maden sularının yapılamaması, ilâhî rahmetin i'caz sırlarından biri olarak kabul edilmelidir. Zemzem, içeriğinde bulunan pek çok mineralden ötürü, tüm dünyadaki sulardan farklı yaratılmıştır.

1980 yılında yapılmış zemzem yer altı suyu sınamalarından bilimsel olarak bu kuyudan saniyede 18,5 litre su çekilebileceği (üretim kapasitesi) ortaya konulduğundan, zemzem suyunun içme suyu olarak kullanılması durumunda bilimsel olarak zemzemin tükenmeyeceği sonucuna varılabilir. Zemzem kuyusundan ne kadar su çekiliyorsa mucizevî bir şekilde o kadar su vermeye devam etmektedir. Bu durum zemzem suyunun en kalabalık hac zamanında bile hacılara fazlasıyla yeterli olacağını göstermektedir.⁹⁹

Sonuç

Bu çalışmada ulaştığımız sonuçları şu şekilde özetlememiz mümkündür: Kendine özgü bir tada sahip olan zemzem suyu, mikroorganizmalardan arındırılmış bakteri içermeyen temiz ve berrak bir sudur. Zemzem suyu ve kuyusu ile ilgili önemli olayların bir çoğu İslâm öncesine dayanır. İslâmiyetten önceki dönemlerde de zemzem suyuna çok değer verilmiştir. Zemzemin bulunuşu Kitâb-ı Mukaddes ve yahudi kaynakların yanı sıra İslâmî kaynaklarda da benzer anlatımlarla yer almaktadır. Zemzemin birçok ismi bulunmaktadır.

Ka'be'deki açık belge ve alâmetlerden sayılan zemzem, Hz. İbrahim'in Beyt-i Haram'da yaptığı duanın ilk semeresi olarak kabul edilir.

Zemzem, kutsal görülmemekle birlikte, fazileti ve bereketi hakkında pek çok hadis rivayet edilmiştir. Bazı rivayetlerde, Hz. Peygamber'in kalbi zemzemle yıkandığı, iman ve hikmetle doldurulduğu ve manevi kirlerden arındığı nakledilmiştir. Yeryüzünde bulunan suların en hayırlısı zemzem olduğu, şifa niyetiyle içildiği, zemzem suyu içilirken yapılan niyet ve dualara özen gösterildiği nakledilmiştir. Zemzem suyunun susuzları kandırdığı, açları doyurduğu, hastalara şifa olduğu bildirilmiştir.

Yapılan tahlillerde zemzem suyu uluslararası sağlık kuruluşlarının standartlarına uygun, besleyici, içilebilir vasıfta olduğu ve hazmedici özelliğine sahip, yüksek kaliteli

98) *The Arabian Journal for Science and Engineering*, July 2007,32(2A); *Menâsiki'l-hac*, Cidde 2004, s. 40-45.

99)Şen, s. 103-104.

mineral içeren şifalı bir sudur. Madenî suların en sağlıklısı olarak kabul edilir. Zengin kalsiyum ve magnezyum minerallerini içerir. Zemzem kuyusundan ne kadar su çekiliyorsa mucizevî bir şekilde o kadar su vermeye devam etmektedir.

Zemzem Kuyusu konik bir şekle sahip olduğundan, bu şekil suyun debisini düzenlemektedir. Bilim adamlarına göre, zemzem suyunun uzun sürede bitme ihtimali söz konusu değildir. Zemzem Kuyusu'ndan binlerce yıldır milyonlarca metreküp su çekilmesine rağmen kuyunun kaynağı hâla su vermeye devam etmektedir. Zemzemin içerdiği pek çok mineralden ötürü, tüm dünyadaki sulardan farklı yaratılmıştır. Zemzemin mayalama özelliği bulunmaktadır. Zemzemde tuz oranı yüksek olmasına rağmen kendine has özelliğinden dolayı tatlı bir sudur. Yüce Allah'ın biz müslümanlara bahsettiği ve asırlardan beri Kâbe'nin hemen dibinden akan şifa ve bereket kaynağı bir sudur

Kaynakça

- Abdülmeccid Şeyh Abdülbârî. (1426/2006). *er-Rivâyetü't-tefsîriyye fi'l-Fethi'l-Bârî*, Vakfî's-selâm el-hayrî.
- Abdürrezzâk es-San'ânî. (1971-75). *el-Musannef* (nşr. Habibullah el-A'zamî). Beyrut.
- Ahmed b. Hanbel. (1421/2001). *Müsned* (nşr. Şuayb el-Arnaût vd.), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Aynî, Bedreddin. (1392/1972). *Umdetü'l-kârî*. Kahire.
- Begavî, Ferrâ. (1420). *Meâlimü't-tenzîl* (nşr. Abdürrezzâk el-Mehdî). Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî.
- Beyhakî. (1424/2002). *Sünenü'l-Kübrâ* (nşr. Muhammed Abdülkadir Atâ). Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- Bozkurt, N., Küçükaşçı, M.S. "Mekke" , *DİA*, XXVIII, 556.
- Çağatay, N. (1982). *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed. (1405/1985). *el-İlelü'l-vâride fî ehâdîsi'n-nebî* (nşr. Mahfûzur-rahman Zeynullah es-Selefî), Riyad: Dâru Tayyibe.
- Ebû Bekir el-Cezâirî. (1424/ 2002). *Eyserü't-tefâsir fî kelâmi'l-aliyyi'l-kebîr*, Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem,
- Elbânî, Nâsırüddin. (1405/1985). *İrvâü'l-galîl fî tahrîci ehâdîsi Menâri's-sebîl*, Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî.
- a.mlf. (1986). *Sahîhu'l- Câmii's-sagîr ve ziyâdâtüh*, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî.
- a.mlf. (1421/2000). *el-İsrâ ve mi'râc*. Amman.
- Eyüp Sabri Paşa. (1302). *Mir'ât-ı Mekke*. Kostantiniye: Bahriye Matbaası.
- Ezrakî. (1399/1979). *Ahbâru Mekke* (nşr. Rüşdi Salih Melhas). Beyrut: Dâru'l-Endelüs.

- Fâkihî. (1414). *Ahbâru Mekke* (nşr. Abdülmelik Abdullah Duheys). Beyrut: Dâru Hızır.
- Hâkim en-Nîsâbûrî. (1411/ 1990). *el-Müstedrek*, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye.
- Hamidullah, M. (1414/ 1993). *İslâm peygamberi* (çev. Salih Tuğ), İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Harman, Ö.F. "Faran", *DİA*, XII, 166.
- Hassan Şemsi Paşa. (1996). *el-Esvedân: et-Temr ve'l-Mâ*, Cidde: Dâru'l-Menâr.
- Hût, Derviş Muhammed b. Muhammed. (1983). *Esne'l-metâlib fî ehâdîsi muhtelifeti'l-merâtib*. Beyrut: Dâru'l-kitâbî'l-Arabî.
- İbn Atıyye el-Endelüsî. (1412/1992). *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz* (nşr. Abdüsselâm eş-Şâfî Muhammed). Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir. (1409). *el-Musannef*, (nşr. Kemal Yusuf el-Hût), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir. (2006). *el-Musannef* (nşr. Muhammed Avvâme), Beyrut: Dâru'l-Kurtuba.
- İbn Hacer el-Askalânî. (1379). *Fethu'l-bârî*. Beyrut: Dâru'l-marife,
- İbn Hişâm. (1987). *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (nşr. Ömer Abdüsselâm et-Tedmürî). Kahire.
- İbn Kayyim el-Cevziyye.(ts.). *et-Tibbî'n-Nebevî*. Beyrut: Dâru'l-Hilâl.
- İbn Kesîr. (1386/1966). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Beyrut.
- İbn Mâce. (ts.). *Sünen*. (nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî). Dâru'l-ihyâi'l-kütübî'l-Arabiyye .
- İbn Manzû. (ts.).*Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sadır.
- İbnü'l-Mülakkın. (1405/2004). *el-Bedrü'l-münîr* (nşr. Mustafa Ebû'l-Gayz vd.), Riyad: Dâru'l-hicre.
- İbnü'l-Esîr. *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser* (nşr. Tâhir Ahmed ez-Zâvî - Mahmud Muhammed et-Tanâhî). el-Mektebetü'l-İslâmiyye,
- İbn Sa'd. (1410/1990). *et-Tabakât*, (nşr. Abdülkadir Atâ). Beyrut.
- İbrahim Mustafa, Ahmed Zeyyâd vd. (1380/1960). *Mu'cemü'l-Vasît* , Kahire: Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye.
- Kadirî, Muhammed b. İdris. (1414). *İzâletü't-deheş ve'l-veleh an mutahayyir fî sıhhati mâi zemzem limâ şürîbe leh* (nşr. Züheyr eş-Şâviş).Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî.
- Karaman, H., Çağrıçı, M. vd.(2007). *Kur'ân Yolu Türkçe meâl ve tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Köşk, Y. H.(1997). *Zemzem suyu ve kuyusu*, (çev. İbrahim Ural - M. Ali Sarı). İstanbul: Fey Vakfı.

- Kurul. (2013). Hadislerle İslâm, hadislerin hadislerle yorumu, (nşr. Kurul), (1. Basım). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kurtubî. (1384/1964). *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, (nşr. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim el-İtfîş), Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye.
- Muhammed Abdülaziz Ahmed-Mecdî es-Seyyid İbrahim. *Mu'cizâtü'-şifâ bi mai zemzem*. Kahire: Mektebetü'l-Kurrâ.
- Nüveyrî. Şehâbeddin Ahmed b. Abdülvehhâb. (1342-1375/1923-1955). *Nihâyetü'l-ereb fî fünûni'l-edeb*. Kahire: Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye.
- Oruçan, O. (2011). *Hadis ve bilim*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Sa'lebî. (1985). *Arâisü'l-mecâlis*. Beyrut.
- Said Bektaş. (1421). *Fezâilü mâi zemzem*. Beyrut: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiye.
- a.mlf. (1998). *Zemzem suyunun tarihi ve çıkış serüveni*, (çev. Hamza Tekin). İstanbul: Zafer Yayınları.
- Sarıçioğlu, E. (2011). *Başlangıçtan günümüze dinler tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Sidersky, D.(1933). *Les origines des Legendes musulmanes dans le Coran et dans les vies des prophetes*. Paris.
- Süheyfî. (1967). *er-Ravzü'l-ünüf*. Mısır: Ümmü'l-kurâ.
- Şâmî, Muhammed b. Yusuf. (1392/1972). *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, (nşr. Mustafa Abdülvâhid). Kahire
- Şen,Z. (2006). *Manevi ve bilimsel açılardan zemzem suyu*. İstanbul: Su Vakfı Yayınları.
- Şuhûd, Ali b. Nâyif. *el-Mufasssal fî şerhi âyeti lâ ikrâhe fi'd-dîn* .
- Taberânî. (1404/1984). *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî.
- Taberî , Muhammed b. Cerîr. (ts.). *Târîhu'l-rusûl ve'l-mülûk* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl). Beyrut.
- a.mlf. (ts.). *el-Mu'cemü'l-evsat*, (nşr. Tarik b. İvedullah Abdülmuhsin). Kahire: Dârü'l-Haremeyn.
- Temel, N. (2008). *Kur'ân-Kerim'de ve sosyo-kültürel hayatımızda su*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Tüceybî, Kâsım b. Yusuf. (ts.). *Müstefâdü'r-Rihle ve'l-İğtirâf*, (nşr. Abdülhâfız Mansûr). ed-Dârü'l-Arabiyye .
- Önkal, A. “Cürhüm” , *DİA*.
- Öreñç, A. (2013). *Hadislerde kutsal mekân algısı*. Basılmamış doktora tezi. Isparta: SDÜSBE.
- Yâkut el-Hamevî. (1990). *Mu'cemü'l-Büldân*, (nşr. Ferid Abdülaziz el-Cündî). Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-ilmîyye.

Yonka. H.H. (2010). İftiranın böylesi ya da bir basın cinayeti. *Yedikta*, 17, İstanbul.

.....*Ahterî-i Kebîr*, “Zemzem” md.

..... (2004). *Menâsikü'l-Hac* dergisi. Cidde.

..... (1404/1983). *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*. Küveyt.

.....(2007).*The Arabian Journal for Science and Engineering*, 32(2A) .

.....“Zemzem”, *İslâm Ansiklopedisi*, XIII, 519.

<http://www.turkiyegazetesi.com/haberdetay.asp?haberid=560201>

www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=11328.